

Katarzyna Duda (red.), *Kultura rosyjska w ojczyźnie i diasporze*, t. II, wyd. UJ, Kraków 2008, ss. 276.

Zainteresowanie myślą rosyjską jest ostatnimi laty nader widoczne. Wzmoczonej refleksji dotyczącej szeroko pojętej filozofii i kultury rosyjskiej towarzyszą liczne publikacje, będące zbiorami studiów poświęconych grupie myślicieli bądź stanowiące monograficzny wykład poglądów konkretnych filozofów. Początek myśli rosyjskiej, rozumianej jako odrębna dziedzina wiedzy, kształtuje się w końcu XVIII. To właśnie przełom XVIII i XIX wieku stwarzał szansę na powstanie rodzimej i oryginalnej filozofii. Wcześniejsze dokonania sprowadzały się bowiem przede wszystkim do „działań odtwórczych” i „niesamodzielnych” w stosunku do dorobku myśli zachodniej. Mówiono, nawet o pewnym „zacofaniu” Rosji w dziedzinie filozoficznej, w stosunku do krajów Zachodu. Tak też, uprawnione jest mówienie tak o filozofii w Rosji, jak i o filozofii rosyjskiej kształtującej rodzime zapatrywania na obfitą problematykę tak filozoficzną jak i społeczną czy polityczną. Na nowo bowiem, odżywa dwutorowość myśli rosyjskiej, mogącej realizować się na zasadzie przeciwwagi między tym co rosyjskie i nie rosyjskie, „nasze” i „obce”. Zasada ta ujawnia się przy zderzeniu idei: słowianofilskiej i okcydentalistycznej, eurazjatyizmu i komunizmu rosyjskiego, czy wreszcie przy konfrontacji chrześcijaństwa wschodniego i zachodniego. W powyższe rozstrzygnięcia uwikłane są wątki o charakterze tak filozoficznym jak i religijnym. W wymiarze filozoficznym i kulturowym widoczne są elementy „ojczyste”, gdzie eksponowane są wartości narodowe, a także te poddane wierze, zwrócone ku mentalności prawosławnej, ukierunkowane na „sakralizację pierwiastka duchowego”. Tak też zarysował się, już w „srebrnym wieku”, nowy paradygmat kulturowy, związany z rosyjskim kosmizmem i symbolizmem. Podkreślano kulturową wyjątkowość Rosji, a także swoiste dziejowe i duchowe posłannictwo kultury rosyjskiej, wyrażone w próbie stworzenia kultury „wszechludzkości”.

Powyższy horyzont badawczy prezentowany jest w omawianej publikacji, gdzie kultura rosyjska osadzona jest pomiędzy „ojczyzną a diasporą”. Księga jest zbiorem 25 tekstów, wypełnionych refleksją ocierającą się o różne stanowiska filozoficzne. Bez zbędnych trudności w prezentowanych rozważaniach można odnaleźć, w sposób dominujący, inspirację myślą przełomu XIX i XX wieku. Jednakże odrzucając ramy chronologiczne, wątkami scalającymi poszczególne stanowiska poznawcze, jest problematyka kultury rosyjskiej w różnych odsłonach. Powyższa publikacja jest kontynuacją pracy pod tym samym tytułem, opublikowaną w 2007 roku, pod red. Lidii Liburskiej. W odróżnieniu od części pierwszej, gdzie analizie poddane zostały także wątki myśli bułgarskiej, serbskiej chorwackiej, tak w części drugiej zarysowane zostały elementy myśli ukraińskiej oraz ormiańskiej. Śledzeniu wielowątkowych ustaleń sprzyja sama konstrukcja pracy. Prezentowane teksty podzielone są bowiem na siedem rozdziałów, w których tematykę wpisują się same teksty.

Pierwszy rozdział zbioru to Emigrantologia, gdzie całokształt myśli rosyjskiej ujęty jest z perspektywy emigranta. Podejmowana najżywiej tematyka tego działu dotyczy m.in.: przemian dokonanych w samej Rosji na przestrzeni wieków, szczególnie po roku 1917. Jak tytuł rozdziału może wskazywać, omawiana część zbioru jest także przyczynkiem, do prezentacji różnych stanowisk filozoficznych emigracji rosyjskiej. Szczególną uwagę poświęcili autorzy takim myślicielom jak Mikołaj Arsenjew, Iwan Iljin, Fiodor Stiepun, związanych z największymi ośrodkami naukowymi. To właśnie na emigracji podstawowe koncepcje filozoficzne, najczęściej wyrażone w duchu filozofii idealistycznej bądź personalistycznej, przeżywały swój renesans.

Część druga zbioru nosi tytuł Kulturologia, to tutaj punktem wyjścia i osią refleksji jest tak literatura staroruska jak i swoisty styl życia XVIII wiecznej szlachty. Ponadto autorzy snują rozważania nad bogactwem kulturowym i dążeniami niepodległościowymi Ukrainy. W tym miejscu przywołany i prezentowany jest również pogląd Aleksandra Hercena dotyczący „emancypacji” i wyzwolenia Ukrainy. Wbrew bowiem powszechnemu ujęciu Hercen nie traktował Ukrainy jako „małorosyjskie plemię” lecz jako naród odrębny tak językowo jak i kulturowo, który jednocześnie powinien stworzyć wolne i silne państwo.

Refleksję tak kulturową, ale także uwzględniającą aspekt religijny, obrazuje kolejny rozdział, zatytułowany – Religia i kultura. Autorzy prezentują sposób ujęcia relacji między tym, co miałyby ograniczać się do miana kultury, a tym co miałyby poza nią wychodzić, a co uchwycić można jako swoistą „naturę religijną”. Tematyka tego szkicu jest dość rozległa, porusza bowiem kwestie religijne, ocierając się o problematykę ekumenizmu. Widoczna jest tu próba uchwycenia podstawowych zależności łączących „ducha rosyjskiego” w jego aspekcie prawosławnym, czyli religijnym i quasi-pogańskim. Autorzy poddają rozważeniu problematykę Sofii. Uwzględniłam tutaj myśl o sofologii, jako o koncepcji mającej swe źródło w filozoficznych rozważaniach W. Sołowjowa, P. Floreńskiego i S. Bułgakowa. Pisząc o quasi-pogańskim charakterze koncepcji Sofii jako Mądrości Bożej mam na myśli szczególnie wątki szkoły walentyniańskiej w ujęciu Sołowjowa, a także wątki zaczerpnięte z filozofii J. Böehme. Jednakże autor tekstu zamieszczonego w omawianej publikacji ukazał nie znaną powszechnie koncepcję Sofii i Antychrysta w ujęciu Jelizawety Skobcowej, teoretycznie bodaj najsilniej związaną z koncepcją S. Bułgakowa.

Przedmiotem zainteresowań kolejnego rozdziału są refleksje związane z antropologią rosyjską. Wstępnej analizie poddano różnorodne typy antropologiczne, od „szaleńców w wierze” począwszy, na koncepcji „homo sovieticus” skończywszy. W szerszym wymiar koncepcji „homo sovieticus”, postulującej stworzenie nowego typu człowieka, wpisuje się koncepcja Aleksandra Zinowiewa, prezentowana w omawianej publikacji. „Nowy człowiek”, w koncepcji Zinowiewa, *homosos*, to swoisty „antyczłowiek, pseudoczłowiek, [...] sowok, mutant, nieudane dziecko eksperymentu społecznej utopii” (s. 163). Przeciwwagą dla prezentowanej koncepcji tego rozdziału jest zilustrowanie „obrazu człowieka sprawiedliwego” – Aleksandra Sołżenicyna. Literackie postaci Sołżenicyna są bowiem wyrazem niezgody na ekspery-

ment typu – *homo sovieticus*, będąc jednocześnie wyrazem troski o kondycję człowieka w dzisiejszym świecie.

Z powyższą refleksją związane są dwa kolejne rozdziały dotyczące sztuki i rosyjskiej literatury współczesnej. Tematami podjętymi i rozwijanymi są między innymi kwestie kina radzieckiego i samego mitu Stalina w sztuce socrealizmu. Jednakże obok utopistycznej tematyki, przybliżony został ideał sztuki i jej religijna funkcja, według koncepcji Mikołaja Gogola. Jak i z wcześniejszych rozdziałów, we współczesnej literaturze rosyjskiej, wybrzmiewa, poczucie „bezdomności” człowieka radzieckiego, oderwanie od tradycji, od źródła tak religijnego jak i kulturowego. Z drugiej jednak strony silnie zarysowana jest przez autorów współczesnej literatury tęsknota za tym co rodzime. I tak, w pewnym sensie same rozdziały prezentowanej książki, układają się jednolitą całość. Tęsknota za tym co ojczyste, tradycyjne, swoje, czy to w wydaniu dzisiejszych pisarzy rosyjskich czy z punktu widzenia emigranta i prasy rosyjskojęzycznej w zakamarkach świata, to zawsze głos i próba odpowiedzi na podstawowe problemy z jakimi zmagają się dzisiejsza Rosja.

Sama polityka rosyjska, a także relacja między dzisiejszą władzą a emigracją stanowi trzon ostatniego rozdziału. Prezentowani są również „kremlowscy ideolodzy”, a wśród nich pojawiają się nazwiska: W. Surkowa, A. Czadajewa, B. Gryzłowa, J. Łużkowa, W. Jakimienki, K. Sobczak. Elementem poddanym analizie są także stosunki polityczne i swoista strefa wpływów między rosyjskim państwem a rosyjską diasporą, tak za rządów Borysa Jelcyna, jaki i Władimira Putina.

Nakreślone w ten sposób najjaskrawsze elementy kultury rosyjskiej prezentowane w publikacji *Kultura rosyjska w ojczyźnie i diasporze*, sprowadzają do uznania, iż kultura rosyjska jest wysoce zróżnicowana i nie sposób ogarnąć jej wielowarstwowości. Mając to na uwadze, można się pokusić o stwierdzenie, iż przedstawione powyżej refleksje dotyczące fenomenu kultury rosyjskiej, a także kultur pogranicza, w prezentowanej publikacji są reprezentatywne, są swoistą ilustracją jednych z najważniejszych właściwości myśli rosyjskiej. W omawianej publikacji, znajdują miejsce tak, znane już szerzej fragmenty kultury, czy też poglądy poszczególnych myślicieli, ale zaistniały także bardzo niszowe koncepcje łącznie z myślicielami je głoszącymi. Prezentowana publikacja to cenny drogowskaz dla osób zainteresowanych głębiej myślą rosyjską, jak i dla tych którzy jeszcze „po omacku” kierują swe zainteresowania w stronę myśli środkowo-wschodniej.

Na zakończenie należy jeszcze dodać, iż prezentowany zbiór tekstów powstał w gronie polskich jak i zagranicznych naukowców i jest on elementem ich współpracy. Omawiana książka jest także dedykowana Prof. Lucjanowi Suchankowi, dla którego poruszana powyżej tematyka stanowi jeden z pierwszoplanowych obszarów badawczych.

Danuta Danilkiewicz
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)